

Дієслова із заперечною проклітикою у давньоанглійських текстах*Роботу виконано на кафедрі практики англійської мови ВНУ імені Лесі Українки*

У статті досліджено дієслова із заперечним префіксом у давньоанглійській мові. Вперше змодельовано морфологічну парадигму дієслів із заперечною проклітикою.

Ключові слова: заперечення, проклітика, дієслівна парадигма, категорія, синхронія, діахронія, дистрибуція.

Захарчук И. О. Глаголы с отрицательной проклитикой в древнеанглийских текстах. В статье исследованы глаголы с отрицательным префиксом в древнеанглийском языке. Впервые смоделирована морфологическая парадигма глаголов с отрицательной проклитикой.

Ключевые слова: отрицание, проклитика, глагольная парадигма, категория, синхрония, диахрония, дистрибуция.

Zakharchuk I. O. Verbs with a Negative Proclitic in Old English Texts. The present paper is focused on the investigation of negative proclitic in the verb structure in the Old English Language. The morphological paradigm of the verbs with a negative proclitic is modeled.

Key words: negation, proclitic, verb paradigm, category, synchrony, diachrony, distribution.

Постановка наукової проблеми та її значення. Категорія заперечення, як і категорія ствердження беруть участь у вербалізації картини світу. У мовознавстві знаходимо таке визначення цих понять: ствердження – це висловлювання, зміст якого представляється мовцем як такий, що відповідає дійсності [4]; заперечення – це вираження за допомогою лексичних, фразеологічних, синтаксичних та інших засобів мови того, що зв'язок, який встановлюється між елементами висловлювання, реально не існує (розуміється у мовленні як реально не існуючий) [2].

За допомогою стверджувальної форми мовець подає зміст як істинний, за допомогою заперечної – спростовує істинність висловленого раніше або ймовірного судження. Ствердження й заперечення – це дві рівноцінні синтаксичні категорії, які можливі тільки у взаємозв'язку: одна з них може усвідомлюватися та індивідуально вирізнятися тільки у зв'язку з іншою [3]. Обидві категорії характеризуються системою сталих та варіативних засобів вираження.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Категорія заперечення постійно перебуває у фокусі досліджень (А. Й. Паславська (2006), М. В. Євсіна (2006), В. М. Пілатова (2002), Л. В. Громоздова (2000)). Її досліджували науковці: О. М. Пешковський (2001), Х. Вайнріх (1987), В. Г. Адмоні (1963), В. В. Виноградов (1958), О. Єсперсен (1922), Б. О. Ільїш (1972), В. В. Михайленко (1997, 2002, 2003) та ін.

Більшість із дослідників (Френк Ріхтер, Лоренс Хорн, Ю. М. Люткіна, О. В. Астапенко, О. О. Прокоф'єва, І. І. Квасюк та ін.) вивчали граматичні та лексичні засоби вираження сучасного заперечення та їхні конструкції у системі англійської мови. Проте набір мов постійно розширюється – проведені дослідження на базі української мови (О. П. Куш, 2002), російської (Ю. В. Блошенко, 1999), іспанської (Т. О. Ворожищева, 2006), німецької (М. Г. Андразашвілі, 1984), французької (О. М. Мокра, 2006), лезгінської (Ф. Ш. Алигусейнова, 2007), даргінської (Р. Ш. Ібрагімова, 2003), башкірської (Л. З. Хасанова, 1999).

Мета нашої розвідки – розглянути заперечну проклітику та встановити причину злиття заперечення з дієсловом у структурі давньоанглійського тексту. Для цього потрібно виділити дієслова з текстів, які приєднували заперечну проклітику.

Об'єктом дослідження є давньоанглійські дієслова із заперечною проклітикою.

Матеріалом слугує суцільна вибірка давньоанглійських текстів VII–XI ст., обсягом 30 218 слів форм (“Beowulf”, “Exodus”, “Christ and Satan”, “Daniel”).

Заперечна проклітика у структурі дієслова, як складова частина функціонально-семантичної парадигми заперечення, вперше виступає об'єктом вивчення на синхронічному рівні давньоанглійської мови, що робить це дослідження новим та актуальним. Специфіка проклітики у нашому випадку, сполучуваність частки *ne* з дієсловами – *habban* “to have”, *witan* “to be aware of or conscious of, know, understand”, *wesan* “to be, happen”, *willan* “to will, be willing, wish, desire”, дистрибуція зазначених дієслів, сполучуваність та семантика – це завдання нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термін проклітика та енклітика увів Д. Аберкромбі [1]. За його словами, *клітики* – це слова, які не мають самостійного значення, наголосу та приєднуються до повнозначних слів, утворюючи разом з ними фонетичне слово. Фонетичне слово, у свою чергу, визначають як відрізок мовлення, що має один словесний наголос [1]. Серед клітиків виділяють *проклітики* та *енклітики*. Ненаголошене слово, яке стоїть перед наголошеним повнозначним і приєднується до нього називається *проклітиком*. Проклітиками бувають прийменники (по one), сполучники (ne-either), частки (no).

Ненаголошене слово, яке стоїть після повнозначного наголошеного називається *енклітиком*. Інакше кажучи, енклітика – це те, що приєднується до слова справа, позбавлене власного наголосу слово, що стоїть після наголошеного й утворює з ним одну акцентуаційну одиницю [1].

Аналіз текстового матеріалу виявив такі дієслівні форми з заперечною проклітикою як: *nabban* < *ne* + *habban*, *nytan* < *ne* + *witan*, *næs* < *ne* + *wæs*, *nyllan* < *ne* + *willan*.

Слабке дієслово *habban* (to have), *hæfde*, *hæfd* в давньоанглійській мові мало три форми: інфінітив, минулий час, дієприкметник минулого часу [5; 6; 11]. Воно належало до третього класу та відмінялося так, як у таблиці 1.

Таблиця 1

Відмінювання дієслова *habban* “have”

Num.	Tense									
	Present					Past				
Sg.	Mood									
	Ind.		Subj.		Imp.		Ind.		Subj.	
	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.
	1. <i>hæbbe</i>	<i>næbbe</i>	} <i>hæbbe</i>	<i>næbbe</i>	–		<i>hæfde</i>	<i>næfde</i>		
	2. <i>hafast</i>	<i>nafast</i>			<i>hafa</i>	<i>nafa</i>	<i>hæfdest</i>	<i>næfdest</i>	} <i>hæfden</i>	
3. <i>hafap</i>				–		<i>hæfde</i>	<i>næfde</i>			
Pl.	<i>habbaþ</i>	<i>nabbaþ</i>			2. <i>habbaþ</i>	<i>nabbaþ</i>	<i>hæfdon</i>		<i>hæfden</i>	
	Part. I. <i>hæbbende</i>				Part. II. <i>gehæfd</i>					

Як видно з таблиці, дієслово *habban* вирізняє стверджувальну та заперечну форми. У результаті фонетичної атракції воно приєднало заперечну частку *ne* та утворило дієслово *nabban*: *nabban* = *ne* + *habban* (NE: not to have; to be without). Заперечні форми цього дієслова такі: *næbbe*, *nafast*, *næfst*, *næft*, *nænige*, *næfþ*, *nabbaþ*, *næfdest*, *næfde*, *nafa*, *næbben*, *næfd* [7].

1. *Næbbe ic synne gefremed*, Cd. Th. 160, 15; Gen. 2650. < 1.1. *Ne+ hæbbe ic synne gefremed*, Cd. Th. 160, 15; Gen. 2650.

2. *Næbbe ic welan*, Andr. Kmpl. 601; An. 301. < 2.1. *Ne+ hæbbe ic welan*, Andr. Kmpl. 601; An. 301.

3. *Ðæt þe Sægeatas selran næbben*. Beow. 1851. < 3.1. *Ðæt þe Sægeatas selran ne+ hæbben*. Beow. 1851.

Давньоанглійське претеріто-презентне дієслово *witan* “know” відмінювалося і як сильне, і як слабке дієслово [5; 6; 11].

Таблиця 2

Відмінювання дієслова *witan* “know”

Num.	Tense					
	<i>Present of witan (= strong Past)</i>					
1	2					
Sg.	Mood					
	Ind.		Subj.		Imp.	
	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.
	1. <i>wát</i>	<i>nāt</i>			–	
	2. <i>wast</i>	<i>nāst</i>	} <i>wite</i>		<i>wite</i>	
3. <i>wát</i>	<i>nāt</i>			–		
Pl.	<i>witon</i>	<i>niton</i>	<i>witen</i>		<i>witaþ</i>	

1	2			
	Past (= Weak)			
	Mood			
	Ind.		Subj.	
	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.
Sg.	1. wisse, wiste	<i>nysse, nyste</i>	} wisse, wiste	<i>nysse</i>
	2. wissest, wistest	<i>nystest</i>		
	3. wisse, wiste	<i>nysse</i>		
Pl.	wisson, wiston	<i>nys□on</i>	wissen, wisten	
	Aff.		Neg.	
	Participles: I witende, II witen, gewiten		<i>nytende</i>	

Як наслідок фонетичної атракції дієслово *witan* приєднало заперечну частку *ne* та утворило дієслово *nytan* = *ne* + *witan*, заперечні форми якого такі: *nāt, nāst, nyton, nyte, neton, niton, nyste, nysse, nystest, nysstest, nesse, nestest, nys□on, nyston, neston, nytende, nytendum* [7].

4. *Ic nāt nescio, Jn. Skt. 9, 25.* < 4.1. *Ic ne+ wāt nescio, Jn. Skt. 9, 25.*

5. *Nytendum weardmannum clam custodibus, Ælfc. Gr. 47; Som. 47, 58.* < 5.1. *Ne+witendum weardmannum clam custodibus, Ælfc. Gr. 47; Som. 47, 58.*

Щодо неправильних дієслів, то у давньоанглійській мові вони використовували різні корені, залежно від часу. Ці дієслова вживаються у давньоанглійських текстах: *wesan (to be), béon (to be), willan (will)*. Слід зазначити, що у давньоанглійській мові не існувало форми майбутнього часу, тому майбутня дія виражалася теперішніми формами, інколи використовуючи дієслова *willan (lit. "to wish to do") or sculan (lit. "to have to do")* [5; 6; 11].

Таблиця 3

Відмінювання дієслова *wesan* "be"

Num.	Tense					
	Present					
	Mood					
	Ind.		Subj.		Imp.	
	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.
1	2					
Sg.	1. eom		–		–	
	2. eart		} síe, sý		wes	
	3. is		–		–	
Pl.	sind		síen, sýn		2. wesap	
	béon (to be)					
Num.	Tense					
	Present					
	Mood					
	Ind.		Subj.		Imp.	
	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.
Sg.	1. béo				–	
	2. bist		} béo		béo	
	3. biþ				–	
Pl.	béoþ		béon		2. béoþ	

Num.	Tense			
	Past			
	Mood			
	Ind.		Subj.	
	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.
Sg.	1. wæs			
	2. wære		} wære	<i>nære</i>
	3. wæs			
Pl.	wæron	<i>næron</i>	wæren	
	Participle I is béonde (being).			

У результаті фонетичної атракції, дієслово *wesan* приєднало заперечну частку *ne* та утворило дієслово *næs = ne + wæs (NE: was not)* з такими заперечними формами: *nære, næron, næran* [7].

6. *Ic wylle mildheortnesse næs onsægdnesse, Mt. Kmpl. 9, 13.* < 6.1. *Ic wylle mildheortnesse ne + wæs onsægdnesse, Mt. Kmpl. 9, 13.*

7. *Næs nā mid golde, ac mid gódum d nāt dum, 95, 19.* < 7.1. *Ne + wæs nā mid golde, ac mid gódum d nāt dum, 95, 19.*

Таблиця 4

Відмінювання дієслова *willan* “will”/“wish”

Num.	Tense							
	Present				Past			
	Mood							
	Ind.		Subj.		Ind.		Subj.	
	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.	Aff.	Neg.
Sg.	1. wille	<i>nylle/nelle</i>			wolde			
	2. wilt }	<i>nelt</i>	wille	<i>nylle</i>	woldest }		wolde	
	3. wile				wolde			
Pl.	willaþ	<i>nellaþ</i>	willen	<i>nyllen/nellan</i>	woldon		wolden	
	Participle I willende							

Унаслідок фонетичної атракції дієслово *willan* приєднало заперечну частку *ne* та утворило дієслово *nyllan = ne + willan*, заперечні форми якого такі: *nylle, nelle, nellan, nelt, nellaþ, nyllaþ, nellendes* [7].

8. *Nylle ic út witan, Met. 24, 52.* < 8.1. *Ne+wille ic út witan, Met. 24, 52.*

9. *Būtan nellendes andsware, R. Ben 20, 19.* < 9.1. *Ne+willende andsware, R. Ben 20, 19.*

10. *Forþan ic hine sweorde swebban nelle. Beow. 680* < 10.1. *Forþan ic hine sweorde swebban ne+wille. Beow. 680.*

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, як видно з нашого дослідження, у результаті фонетичної атракції дієслова *habban, witan, wesan, willan* приєднали заперечну частку *ne* і завдяки проклітиці утворили дієслова заперечної семантики. Незважаючи на їхню низьку частотність, як показав текстовий аналіз, вони розширюють парадигму засобів вираження заперечення у давньоанглійській мові. Перспективою подальших досліджень є розвиток зазначених форм з проклітикою у середньоанглійських текстах.

Література

1. Белякова И. П. Исследование участия просодии в механизмах восприятия речи (экспериментальное психолингвистическое исследование) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / И. П. Белякова. – Л., 1991. – 184 с.

2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е (репринтное) изд. “Лингвистического энциклопедического словаря” 1990 года. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 686 с. – (Серия: Большие энциклопедические словари).
3. Куш О. П. Категорії ствердження та заперечення в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / О. П. Куш. – Д., 2002. – 16 с.
4. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/contents.nsf/brokgauz_efron
5. Babaev S. The historical grammar of the English language. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://babaev.tripod.com/archive/grammar43.html>
6. Baugh Al. C. A History of the English Language / Al. C. Baugh, Cable Thomas. – 5-th ed. – London : Routledge: Taylor & Francis Group, 2002. – 447 p.
7. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth ; ed. and enlarged by T. Northcote, M. A. Toller. – Oxford : At the Clarendon Press, MDCCCLXXXII. – London : Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. – 1302 p.
8. Christ and Satan. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www8.georgetown.edu/departments/-medieval/labyrinth/library/oe/texts/a1.4.html>
9. Daniel. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.faculty.virginia.edu/OldEnglish/aspr/a1.3.html>
10. Exodus. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/-labyrinth/library/oe/texts/a1.2.html>
11. Fisher O. The Syntax of Early English / Olga Fisher, Ans van Kemenade, Willem Koopman, Wim van der Wurff – Cambridge : University of Cambridge Press, 2000. – 341 p.

Статтю подано до редколегії
31.03.2011 р.